

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Kai persivalgai literatūros

Artėjant kasmetinei Vilniaus knygų mugei, apima jausmas, kurį sunku apibūdinti, bet veikiausiai būtų galima gretinti su persivalgymu. Persisotinimu, tingumu, savotišku abejingumu. Juk nieko naujo po saule – viskas parašyta, viskas pasakyta. Tik naivūs pradėdantieji rašytojai šito nežino ir su nežabota energija, nepaisydami autoritetų ir taisyklių, toliau šturmuoja literatūrinio Olimpo aukštumas, keldami šypsena seniems, įdiržusiems plunksnos vilkams.

Tiesą pasakius, kartais neįmanoma prisipažinti, kad esi rašytojas. Ir dar toks – senovinis, tradicinis, panašus į pterodaktilio iškamšą, paisantis žanro garbės ir kalbos orumo. Mat dabar madingi yra tinklaraštininkai ir visokių sričių kūrybininkai, laužantys tradicinio rašymo taisykles (nors nė velnio jie nelaužo, užtenka perskaityti kelis sakinius, kad tai suprastum), netaupantys žodžių, nesuklūstantys ties potekste, koketuojantys su tinginčia skaityti publika ir atrandantys naujus personažus ir naujas jų raiškos formas.

Nors tas naujas personažas yra tas pats senas ir nuvalkiotas tingintis snobas arba vidutinybė, tik kažki kodėl jam suteikiama tragiška veido išraiška, o jausmų sekumas apibūdinamas kaip neabejotinas privalumas.

Dėl tragiškos mimikos, regis, kaltos naujosios technologijos.

O jeigu ne?.. Gal tos technologijos niekuo dėtos?.. Gal kai kuriems rašytojams tiesiog trūksta talento?.. Gal jų talentas visai ne rašymas, o, tarkim, kas nors kita?..

Sakyti taip nemandagu, nes juk žmonės turi lygias galimybes ir teisę rašyti ir skaityti ką nori, ir niekas neuždraus, parašius vieną knygą, jau kalbėti apie savo vietą literatūros istorijoje. Juk ir A. Rimbaud užteko vienos knygos, kad į tą istoriją pakliūtų – paskui jis gyveno savo malonumui ir užsiiminėjo prasmingesniais dalykais, nei eilėraščių rašymas. Bet ką daryt, jeigu žmogui žūt būt šalia savo veiklos reikia dar ir knygą parašyt ir taip įsiprasmint savo būtyje ir visoje ontologijoje?.. Mat literatūra, o ir apskritai rašymas yra toks dalykas, kad šitoj srity net visiškai asilui įmanoma *pasireikšti* (rašau šį žodį kursyvu, nes taip reikia).

Užtat ir į artejančią knygų mugę žvelgiu kaip į savotišką išbandymą. Ar ištversiu, kai iš visų pusių užplūs *svajonių romanai, kulinarinės kelionės, valgyk ir mylėk, dvasingumo oazės, kultiniai ir okultiniai reikalai* ir pan., ir pan?.. Žinoma, ištversiu. Juk ne pirmas kartas. Kita vertus, kartais išverti reikia ir visai neprastą literatūrą, apsimesusią laikmečio „garbe ir sąžine“, einančią „ant bangos“ ir apglušančią nemenką dalį, regis, nekvailių ir apie literatūrą nusimanančių žmonių.

Kai literatūra nuvertinama ar nevertinama, ir neretai dėl to, kad ją lyg žalią krūmą nuėda pragaištingi skėriai – vidutinybės ir rašėivos, ją reikia atrasti iš naujo. Ne kaip madą ar būtinybę, o kaip katarsį savo sielai. Asmeniškai sau. Tada ji atgyja ir tampa tuo, kuo turi būti – sukrėtimu ir apvalymu.

Renata Šerelytė

foto.lt nuotr.

APYAUŠRIO ALBA

*Koks neprotingas ilgesys
Mane apyaušriu aplanko
Pabeldžia snapeliu į langą
Atrodo, kruopų paprašys.*

*O gal visai ne ilgesys
Gal mylimasis kiek išgėręs
Kaip rožės žiedas atsivėręs
Ir liūdnas tartum debesį.*

*Ką pasakyti tau galiu
Geriau jau nieko nesakyti
Tegul sau mylimasis švyti
Nekaltas tarp baltų gelių.*

*Nes aš vis tiek labai toli
Tu mano uosto nepriplauksi
Tik veltui jūroj garsiai šauksi
Tritonai nusigąs žali.*

*Aš ne gelė ne perlas aš
Nenerk į dugną mano juoda
Tegul tau kruopų kitos duoda
Galbūt tai laimė tau atneš.*

Renata Šerelytė

Ištrauka iš romano
„Ledynmečio žvaigždės“, 1999

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2019 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kai persivalgai literatūros • 2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Rašytojo užrašai. Keturi broliai – keturi partizanai • 3-as psl. Astrida Petraitytė. Pasakojimas apie seseris Chodakauskaites, priglaudusias širdį prie Lietuvos • 4-as psl. Alfonsas Andriuškevičius. Eilėraščiai • 5-as psl. Algis Vaškevičius. Dailininko Prano Gailiaus gimtadienis paminėtas prisiminimais ir tortu • 6-as psl. Kazys Almenas. Anuomet. Ištrauka iš prisiminimų knygos • 7-as psl. Lidija Veličkaitė. Muzikos kera. X tarptautinis muzikos festivalis „Le strade d’Europa. Lietuva-Italija“ • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Žvilgsnis į senąją Amerikos lietuvių periodiką • Sausio mėnesio muzikos naujienos

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

KETURI BROLIAI – KETURI PARTIZANAI

Leonas Paleckis-Kaktavičius

Tarp Sausio 13-ąją Vilniuje, Seimo rūmuose pagerbtų Laisvės premijos laureatų – laisvės kovotojas, žemaitiškojo „Laisvės varpo“ redaktorius, dimisijos kapitonas, Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiaus kavaličius Juozas MOCIUS. Šių eilučių autorius šį garbingą žmogų pažįsta nuo Atgimimo laikų. Viliamės, kad pasakojimas apie jį sudomins „Draugo“ skaitytojus.

Juozo Mociaus kartos gimnazistams daug ką lėmė atsitiktinumai, paraku ir dūmais pakvėpęs pasaulis. Jam iki šios dienos tebeaidi ausyse klasės auklėtojos Šiaulių berniukų gimnazijoje Aldonos Raulinaitienės bene 1937 metais pasakyti žodžiai: „Vaikai vaikai, gal ateis toks laikas, kad šią dieną labai norėsite atžymėti kuo iškilmingiau, bet tokios galimybės nebeturėsite...“ Tuos žodžius ji pasakė, kai keletas jų klasės draugų nedalyvavo Vasario 16-ąją organizuotoje eisenoje.

Šsipildė jie greičiau, nei kas galvojo. Jau po trejų metų keli klasės draugai buvo tardomi saugumo rūmuose. Tie, kurie tuomet mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijoje, pamena, jog prasidėjus mokslo metams, pasirodė ir pirmieji pagrindžio lapeliai, kviečiantys priešintis bolševikų santvarkai, visomis jėgomis ginti tėvynę. O 1941 m. birželio 14 d. išvežė keletą mokytojų.

Juozas buvo priešpaskutinėje klasėje, kai jų gimtuose namuose netoli Meškuičių (Šiaulių r.) per 1942-ųjų šv. Kalėdas didelė Mocių giminė šventė jo brolio Algirdo primicijas – išventinimą į kunigus. Iš didelės šeimos (užaugo keturi broliai ir dvi seserys) tik juos su Algirdu buvo nuspręsta leisti į mokslus. Tačiau tuomet, tos ypatingai džiaugsmingos šventės dieną, niekas nenujautė, kad praeis visai nedaug laiko ir tądien tokia laiminga mama su viena iš dukrų atsidurs tremtyje tolimojoje Buriatijoje, kur užmerks akis 1955-aisiais, o jos sūnų universitetais taps miškas, lageriai ir kančia.

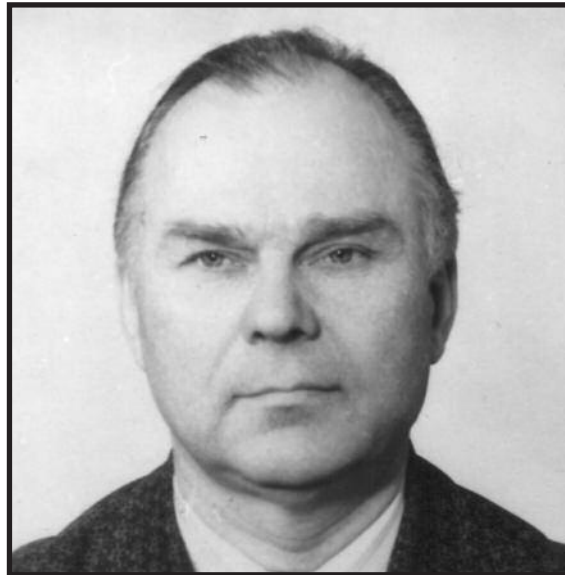
PIRMASIS KOVOS KRIKŠTAS

J. Mociaus (jis ir Šviedrys, Kabaila, Rainys) sąmoninga veikla prasidėjo 1943-ųjų rudenį, po to, kai jis įstojo į Lietuvos Laisvės Armiją (LLA). Pradžioje tai buvo pagrindžio spaudos platinimas, dauginimas, išpėjimai aršioms vokiečių tarnautojams lietuviams. Iki tol trejetą mėnesių jam teko mokyti Marijampolės karo mokykloje – buvo įstojęs savanoriu į generolo Povilo Plechavičiaus organizuojamą armiją. Vokiečiams panorus juos išsiųsti į Rytų frontą, išsisklaidė drauge su visais.

1944-ųjų liepos antrojoje pusėje, artėjant frontui, visa Mocių šeima, išskyrus tėvą, poriniu vežimu pajudėjo Žemaitijos link. Drauge su jais buvo ir žydaitė Bernadeta Geršovičiūtė, kurią iš Viduklės, gelbėdamas nuo vokiečių, 1942-aisiais buvo atvežęs kunigas Algirdas. Vos pravažiavus Šiaulių-Joniškio plentą, pasirodė rusų karinė technika. Pernakvoję Šakynoje, atsibučiavo ir išsiskyrė: namiškiai grįžo atgal, o Juozas – pasitikti pirmojo krikšto.

Į kelionę J. Mocius buvo pasiėmęs prancūzišką karabiną. Apsistojus Plikšių dvare, įvyko besitraukiančiųjų organizuotų ir neorganizuotų dalinių vadų bei karininkų posėdis, kur buvo nutarta organizuoti lietuviškuosius savanorių pulkus. Taip Juozas tapo pirmojo pulko pirmojo bataliono pirmosios kuopos kariu.

Baigęs trumpus telefonistų kursus, jaunas karys buvo paskirtas prie pirmojo bataliono štabo. Jų pulkas buvo apsikasęs netoli Sedos. Spalio šeštą ar septintą dieną ant galvų pradėjo kristi minosvaidžiai ir lengvosios artilerijos sviediniai, pasirodė rusų tankai. Lietuvių ginkluotė buvo lengva, tik vienas ki-

Juozas Mocius – 2019 m. Laisvės premijos laureatas. Nuotraukos iš Leono Pelecko-Kaktavičiaus asmeninio archyvo

tas minosvaidis. Su tokia karine technika prieš tankus neatsilaikysi. Netrukus prie Bartuvos upės prasidėjo tikras pragaras. Be tankų pasirodė dar ir lėktuvai, apšaudė iš oro kulkosvaidžiais. Vyrų nervai neišlaikė, jie pradėjo trauktis. Deja, apie pora šimtų lietuvių atgulė amžinajam poilsiui Sedos miestelyje ir apylinkėse.

– Turbūt pirmą kartą gyvenime tikrai nuoširdžiai savo žodžiais meldžiausi, – sako J. Mocius. – Prašiau Aukščiausiojo, kad nepatekčiau nelaisvėn ir nebūčiau sužeistas. Prašiau mirties, jeigu man tai skirta.

Laimingai J. Mociui baigėsi pirmasis kovos krikštas: kulkos aplenkė jį. Po Sedos mūšio jis persirengė civiliais drabužiais ir patraukė gimtųjų vietų link.

Netoli Gruzdžių pas tetą surado besislapstantį brolių Vytautą, irgi buvusį „plechavičiuką“. Už poros dienų atvažiavo ir Algirdas. Džiaugsmas didžiausias! Brolis kunigas, lyg nujausdamas, atsivežė su savim tuščią laikiną asmens pažymėjimą, kuris užpildomas, užkljuojama nuotrauka. Nutariama, kad saugiausia bus pas jį, Viduklėje.

PASILIK, VIEŠPATIE, SU MUMIS, NES JAU ARTINASI VAKARAS

Viduklėje, kur 1944-ųjų spalio pabaigoje atsidūrė J. Mocius, jau vyko rezistencinė veikla. Į ją buvo pasinėres kunigas Algirdas, įdarbinęs brolių pradžios mokykloje ir suaugusiųjų progimnazijoje mokytoju. Laisvu nuo pamokų laiku jis padėjo platinti spaudą, kai reikėjo – buvo ryšininku.

Ponas Juozas sako, kad brolis jam visada buvęs didele dvasine atrama ir pavyzdžiu. Su juo pabendravęs, tarsi pasikraudavo naujų jėgų.

Atrodo, nė vienas kunigas Lietuvoje nebuvo įvedęs amžinojo adoravimo, toji idėja priklauso Algirdui Mociui. Dieną naktį Viduklės bažnyčioje buvo žmonių. Kas vakarą iš kaimų ateidavo kompanijos su kryžiais, paveikslais, vėliavomis, giesmėmis.

Kaimai tardavosi, kieno eilė ateiti. Tą nepaprastą procesiją, įeinančią į miestelį, pasitikdavo kunigas A. Mocius, – pasakydavo pamokslą ir palydėdavo bažnyčion. Čia per visą naktį – stacijos, maldos, giesmės.

Tikybos mokyti mokykloje jau nebuvo galima, tačiau klebonijoje dažnai buvodavo vaikai. A. Mocius pamokslų klausantis, sako, daug kam šiurpas per nugarą nueidavo. Stalino laikai, o čia tarsi kitas pasaulis. Deja, tęsėsi tas gražus laikas neilgai. 1945-ųjų liepos 19 ar 20-osios vakaras buvo paskutinis. Kunigas Algirdas išėjo pasitikti parapijiečių, kurie, lyg žinodami, buvo pasirengę pačiai didingiausiai procesijai: šeši ar aštuoni vyrai nešė didžiulį kryžių su sužeista širdimi, iš kurios ant Lietuvos Trispalvės laša kraujas. Ir dar išrašyti žodžiai: „Pasilik, Viešpatie, su mumis, nes jau artinasi vakaras“. Liūdno atminties liepos 21-osios išvakarėse tai buvo ypatinga demonstracija prieš okupantą ir bolševikus. Kitą dieną A. Mocių areštavo.

Algirdas Mocius. Kitoje nuotraukos pusėje kunigo ranka užrašyta: „Atvaizdas po 25 metų kunigyستs (1967.XII.19). Kasdien aukštyn! Kasdien karštyn! Kasdien mylėkim Dievą. Lauksodis“

Ponas Juozas pasakojo, kad, palikdamas Viduklę, porą parų slėpėsi ant bažnyčios lubų.

– Kunigo suėmimas neišgąsdino maldininkų. Kitą vakarą procesija buvo dar skaitlingesnė, – prisimena J. Mocius. – Susirinko visas miestelis, seni ir jauni. Žmonės ėjo keliais, giedojo, verkė.

Juozas irgi verkė, žiūrėdamas į tą nepaprastą, sukrečiantį vaizdą iš viršaus.

Nors Viduklė buvo apstatyta sargybiniais, vienai ryšininkei pavyko duoti žinią miškan. Tikslas – bet kokia kaina neleisti išvežti kunigo iš miestelio. Deja, laimei ar nelaimei, pritrūko kelių minučių: partizanai buvo vos už poros šimtų metrų nuo tikslo, kai plentu pravažiavo mašina su kunigu. Ponas Juozas sako, kad, ko gero, laimei. Jei būtų priešingai, kunigo gal jau seniai nebūtų gyvųjų tarpe.

Į lagerį Komijos ASSR, Abeze, kunigas Algirdas pateko be teismo. Jam nesugebėjo sudaryti bylos: tardytojui pareiškė ultimatumą – privalai nenaudoti prievartos ir neklausinėti apie trečią asmenį. Ir visgi teismo komedija suruošė, nuteisė dešimčiai metų jau Abezėje. Grįžęs po devynių su puse metų, vėl buvo areštuotas.

SU SVETIMA PAVARDE

J. Mocius gavo „Lydžio rinktinės vadovybės nurodymą persikelti į Eržvilką. Ten ir buvo pats rinktinės centras (apygardų tuomet dar nebuvo). 1945-ųjų rugpjūtį įsidarbino valsčiaus mokesčių inspektoriumi. Visuose jo dokumentuose buvo užrašyta: Antanas Jonaitis. Taip prasidėjo gyvenimas nauja pavarde.

Tuo metu jam patikėjo rinktinės ūkio skyriaus viršininko pareigas. Teko rūpintis medžiagomis spaudai, maistu ir rūbais partizanams. Gyveno pas ūkininką Izidorijų Toliušį.

1946 metų vasarį sovietinėje Lietuvoje vyko rinkimai. Pakankamai mokytam mokesčių inspektoriumi buvo patikėtos balsavimo komisijos sekretoriaus pareigos. Pavidaujo apylinkėje, kur pats didžiausias partizanų veikimas.

– Pirmininku buvo milicijos viršininkas Jonas Butkevičius, beveik beraštis, – prisimena J. Mocius. – Balsavo 12–15 procentų žmonių, išskyrus garnizono kareivius. J. Butkevičius paėmė po gerą pundą kiekvieno kandidato biuletenių ir sukišo į balsadėžę. Kai pradėjome skaičiuoti balsus, radome gerokai daugiau nei apylinkėje žmonių.

„Ką darysime? – tuomet klausė jaunas sekretorius uniformuoto pirmininko. – Per daug balsų“. Bendras balansas – 99 sveiki ir devyniasdešimt kelios šimtosios. Įsiminė J. Mocius ir dar porą dalykų: išvakarėse atvažiavęs partorgas perėjo kabinas ir nulaužė visus pieštukus. Tačiau vis vien buvo biuletenių su užrašais: „Balsuoju už Žalniąją armiją“, „Balsuoju už Nepriklausomybę“, „Balsuoju už Marijos žemę“.

Netrukus po rinkimų su visa kanceliarija J. Mocius pasitraukė į mišką. Rinkdamas mokesčius, J. Mocius stengdavosi kiek galėdamas palengvinti ūkinink-

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

kų dalią: ant kito egzemplioriaus, kuris įteikiamas mokėtojui, rašydavo sumą, kurią privalo sumokėti, o ant šaknelės – dvigubai ar trigubai mažesnę (tiek ir sumokėdavo), o kai visiškai išėjo į mišką, dar pusmetį priiminėjo mokesčius miške ant kelmo.

SUSKAMBA ŽEMAITIŠKAS „LAISVĖS VARPAS“

1946 metų balandžio ar gegužės mėnesį trikampyje tarp Raseinių, Paupio ir Šimkaičių įvyko kelių partizanų rinktinių atstovų susitikimas. J. Mocius, sako, dabar sunkiai beatsektų tą vietą. Tada drauge dalyvavo kapitonas Jonas Čeponis ir Jonas Žemaitis, leitenantas Juozas Kasperavičius, Henrikas Danilavičius, tuometinis „Lydžio“ rinktinės vadas Vasaris (jo pavardės nebepamena) ir jis, J. Mocius. Pagrindinis klausimas buvo, kaip sujungti rinktines į didesnę vienetą. Tada ir pasiektas susitarimas –

Stasys Mocius

įsteigti „Kęstučio“ apygardą su savo spaudos organu „Laisvės varpas“.

Kęstučio apygardos vadu tapo aviacijos leitenantas J. Kasperavičius (Šilas, vėliau – Angis). Aukštesnės pareigos buvo patikėtos ir dar dvidešimt dvejų metų neturinčiam J. Mociui – paskirtas „Lydžio“ rinktinės štabo viršininku.

Tai buvo labai atsakingos pareigos, – prisimena J. Mocius. – Į jas įėjo visų skyrių veiklos koordinavimas, tamprus ryšys su rinktinės vadu ir visais vadovybės skyriais. Man bene daugiausiai teko bendrauti su Žiogu, Šilu-Angimi. J. Žičkus-Žiogas, pavyzdžiui, buvo nepaprastai tyros širdies, jautrus ir skaudžiai pergyvenantis įvairius nepasisekimus, ypač netektis. Tai buvo partizano etalonas. J. Kasperavičius-Šilas – plataus akiračio, giliai mąstantis, apsisprendęs ir pasiryžęs visas jėgas atiduoti kovai už tėvynės laisvę.

Tuomet J. Mocius tapo ir vienu iš „Laisvės varpo“ redaktorių. Ponas Juozas prašo nemaišyti šio leidinio su daug anksčiau Suvalkijoje pradėtu leisti „Laisvės varpu“. Žemaitiškais pasirodė maždaug 1946-ųjų vidurvasaryje.

Pirmieji numeriai ėjo daugiausia J. Kasperavičiaus-Šilo, Visvydo (pastarasis – jo paskutinis slapyvardis) ir mano pastangomis. Pradžioje išleisdavome 400–600 egz. tiražu. Per ryšininkus po 2–3 dienų pasiekdavo visus būrius ir atokiausius apygardos kampelius.

Anot J. Mociaus, „Lydžio“ rinktinės štabas buvo neblogai apsirūpinęs spausdinimo priemonėmis –

turėjo šešias spausdinimo mašines, šapirografą, dauginimo įrenginį spaudai. Tuomet jų spaustuvė buvusi Lenkčių kaime pas Simeoną Butkų. Spausdinimo darbams bei platinimui aktyviai talkininkavo Bronė Kačiušytė-Rūta, vėliau – jos sesuo Antanina-Snieguolė. Žmonės laukdavo partizanų žodžio.

NELAIMĖS PRADŽIA – 1947 M. SAUSIO 18-OJI

Jos kaltininkas – prieš Naujuosius metus areštuotas ryšininkas Viktoras Gudavičius, neišlaikęs kančinimų ir išdavęs.

Tuo metu štabas buvo Smadrių kaime. Nors tris savaites po suėmimo buvo ramu, rizikuoti nebuvo galima. Nutarta persikelti į Šimkaičių valsčių. Beliko pasiimti visas brangenys – rašomasias mašines, rotacinį įrenginį, popieriaus atsargas.

– Deja, naktį, apie antrą valandą, pasigirdo beldimas: mus apsupo, – vėl iš naujo tas nelemtas akimirkas prisimena žilagalvis partizanas.

Nors praėjo daugiau kaip pusė amžiaus, kiekviena smulkmena – lyg vakarykštė... Jų bunkeris buvo po krosnimi. Įėjimas padarytas ant guolių. Atsitrenki, o žemiau – laiptukai. Bunkeryje buvo krosnelė, įvesta į bendrą dūmtraukį.

Atėjusieji iš karto pradėjo griauti krosnį. Prieš angą pastatė šeimininkę.

Bunkeryje buvo trise: Jonas Rimša, Jonas Mačiulis ir J. Mocius. Kiek pajėgdami, jie bando sunaikinti dokumentus.

– Ot, čia – kulminacinis taškas, – sako J. Mocius. – Ir jis gali būti vertinamas labai įvairiai. Gal iš tikrųjų mums pritrūko drąsos susisprogdinti?... Kai atsisveikinome, atsibučiavome, iškilo klausimas: „O gal pasidukime, gal išlaikysime tardymus?“

Vienas iš trijų – J. Mačiulis – jau buvo patekęs į tą pragara, jį išvadavo drauge su kitais Tauragės kaliniais partizanai. J. Mocius klausia J. Mačiulio: „Ar įmanoma, Jonai, išlaikyti?“ – „Įmanoma“, – atsakė Jonas. Be to, jei jie priešinsis, jų geradarė, stovinti prie angos, žus pirmoji. Vienas kitam davę priesaiką, persizegnoję nutarė pasiduoti.

Operacijoje dalyvavo apie šimtas penkiasdešimt kareivių. Kai surištomis viela rankomis varė į Varlaukį, saugojo trys sargybos žiedai: už 5–6, 20–30 ir 50–60 metrų.

Tauragės „Šubertinėje“ (taip vadino sovietinio saugumo pastatą) laukė ilgi tardymų mėnesiai. J. Mocius suskaičiavo 126 „vizitus“. Ypač įsimintini pas tartytoją Beznosovą, mėgusį sodinti tardomąjį ant kėdės pačio kraštelio, vadinamojo pirskaulio. Jau po penkiolikos minučių prasidėdavo deginantis skausmas. O tardymas tęsdavosi nuo 10 valandos vakaro iki 4–6 valandos ryto. Vėliau toje vietoje atsirado šašas, prie kurio negalėjai ir prisiliesti. Dar kitas tartytojas mėgo versti stovėti iškėlus rankas. Psichinės ir fizinės įtampos rezultatas: pėdų vietoje po šešių valandų – šlapia vieta.

Teismas įvyko gruodžio šeštąją. Karinis tribunolas paskyrė J. Mociui aukščiausiąją bausmę – sušaudyti. Pritaikius, berods, 1947 m. gegužės 24 d. įsaka, bausmė pakeista į dvidešimt penkerius metus ir penkerius metus be teisių.

Nukelta į 8 psl.

Pasakojimas apie seseris Chodakauskaites, priglaidusias širdį prie Lietuvos

Režisierė Ramunė Kudzmanaitė (k.) pristato filmą apie seseris Chodakauskaites

Astrida Petraitytė

Jau nekart esu išsakiusi pagiriamuosius žodžius Nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai, po restauracijai tapusiai tarsi daugiafunkciu kultūros centru; įvairios erdvės čia nuolat užia – tai knygos pristatomos, tai parodos atidaromos ir pan. Kai kurie renginiai, matyt, inicijuojami „iš šalies“ (leidyklos pageidauja prisistatyti ir pan.), bet ir pati biblioteka nuolat suka kultūrinės veiklos „malūnelį“... Štai į specialią (tiesa, nedidelę) Kino salę žiūrovai pakviečiami gana dažnai, šiuos seansus kuruoja Komunikacijos ir rinkodaros departamento vyriausioji redaktorė Aida Vėžlienė. Džiugu, kad stengiamasi pristatyti dar visai naujus lietuviškus filmus (dažniau dokumentiką), trumpam pokalbiui pakviečiant ir režisierių (–ę).

Vasario 1-ąją, dalyvaujant režisierėi Ramunei Kudzmanaitėi, parodytas 2018-aisiais jos sukurtas filmas „Aš priglaidžiau prie žemės širdį“; tai pasakojimas apie seseris Chodakauskaites – Sofiją Smetonienę ir Jadvygą Tūbelienę. Nors tokia intencija neminėta, bet patys galėjome seansą dedikuoti artėjančiai Vasario 16-ajai – gi filme nenustumtos į šoną herojų „antrosios pusės“, taigi regime ir Nepriklausomybės akto signatarą Antaną Smetoną, patiriame jo reikšmingą istorinį vaidmenį ir dramatišką likimą.

Renginys pradėtas filmuotu interviu su režisierė R. Kudzmanaitė (kurios kūrybinėje biografijoje ir televizijos laidos, ir spektakliai) pasisakė, kad pirmasis impulsas filmui buvusi Arvydo Juozaičio pjesė „Prezidentienė“. Toliau seserų Chodakauskaičių istoriją pagilino Ingridos Jokubavičienės darbai (ši istorikė yra išleidusi ir knygą „Seserys“, skirtą būtent Sofijai Smetonienei ir Jadvygai Tūbelienei). O atsivėrusi tarpukario panorama Kudzmanaitė nustebino ir sužavėjo, nubraukdama turėtus stereotipus tiek apie primityvią, kaimietišką to meto lietuvių visuomenę, tiek apie tuščias, malonumų tesivaikancias Kauno poniutes...

Lietuvybei apsisprendusios lenkų (ar bent lenkakalbių) Lietuvos bajorų Chodakauskų dukterys Sofija ir Jadvyga buvo ir išsilavinusios, ir visuomeniškai aktyvios. Filme išryškėja Sofijos labiau netiesioginė (per vyrą Antaną Smetoną) įtaka Lietuvos politiniam gyvenimui, tuo tarpu Jadvyga dar iki santuokos su Juozu Tūbeliu (tapusiu ministru pirminku) reikėsi kaip savarankiška veikėja – štai 1918 m. jai patikėta Berne (Šveica-

rija) įkurti pirmąjį Lietuvos informacijos biurą, vėliau ji darbavosi Užsienio reikalų ministerijoje...

Filmas pradėtas Clevelande filmuotais kadrais – regime namą, kuriame įsikūrė Antano Smetonos šeima (ir kuriame prezidentas jau 1944 m, žuvo gaisro metu, tik Sofija dar keletą dešimtmečių, iki atguldama šalia vyro Clevelando kapinėse, dar garbingai atstovavo lietuvybei bei rūpestingai ėjo močiutės pareigas). Vis dėlto istorija, galima sakyti, nutraukiama sulig šeimų – Smetonų ir Tūbelių – pasitraukimu iš Lietuvos. Pasakojama – per seserų paveikslus ir likimus – Lietuvos nepriklausomybės steigtis ir žlugimas...

Režisierė neapsiribojo tradiciniu dokumentikos arsenalu, nors ir jis gana turtingas bei iškalbus – filmuoti prieskario kadrai, archyviniai radijo įrašai (Jadvygos Tūbelienės pasakojimas), istorikų (Alfonso Eidinto, I. Jokubavičienės) ir kitų žinovų (A. Juozaičio) pasisakymai, Tūbelių anūko Peterio Kuhlmanno prisiminimai bei svarstymai ir pan. Kudzmanaitė pasitelkė ir pastaruosiu metu dokumentikos žanre populiarius inscenizacijos intarpus. Regime tarpukario veikėjų susibūrimus (t. p. ir reikšmingą jį „paskutinį posėdį“ po Sovietų Sąjungos ultimatumo – prezidentui Smetonai pareiškiant, kad jis savo rankomis nebolševikins Lietuvos, tad pasitraukia...). Regime ir vieną kitą šeimyninę ar privačią sceną (štai susibūrimas prie kortų stalo – šis Sofijos pomėgis minimas ne vieno ir amžininko, ir istoriko). Vaidybinės scenos mums primena ištis reikšmingus, net pikantiškus Lietuvos momentus, šiuo atveju – vis su Jadvyga, jos avantiūristine drąsa susijusius: tai ji „Lietuvos aidą“ su publikuotu Nepriklausomybės aktu perdavė Vilniuje vokiečių karo žurnalistinei, įpareigodama išvežti Vokietijon ir ten paskelbti; tai ji kontrabandiškai (paslėpusi bate) parvežė iš Berlyno traukiniu „išrinktojo karaliaus“ Uracho sutikimo parašą... Jadvygos vaidmenį atliko aktorė Gabija Jaraminaitė, Sofijos – Dovilė Gasiūnaitė.

Tiesą sakant, filmo pavadinimas man iškart užkliuvo – ir kaip pretenzingas, ir kaip provokuojantis visai kitos krypties asociacijas (bent mano vaizduotėje ši poetiška frazė prasitęsė kaip „natūrofilinis“ manifestas: apkabinau medį, išgirdau žolelę šnabzdant...). Trumpos diskusijos po filmo metu režisierė metaforą iššifravo: lenkakalbės bajoraitės priglaidė savo širdį prie Lietuvos žemės (tik ar daug kas išgvildens šį kodą?). Kai jau grįžusi paieškojau šiek tiek informacijos ir aptikau, jog dar tik planuojant filmą, jis įvardintas „Seserys Chodakauskaitės. Lietuvos byla“, tegalėjau mintyse džiugiai sureaguoti: „O, būtent! Juk apie tai ir kalba! □“

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS

eilėraščiai

efoto.lt nuotraukos

○ ○ ○

Jau po meilės.

Žiba stiklo trupinys ant šlapio smėlio.

Geltligiškai šypso chrizantemos.

Jau po meilės.

Sąmonės laukus užlieja rūko pienas.

○ ○ ○

Norėčiau

Suvalgyti peizažą.

Į šiltą burną su raudonom lūpom įsidėti

Tą baltą efemerišką peizažą.

Žiemos peizažas

Minkštas kaip avietė.

Prispausčiau įjį liežuviu prie gomurio,

Kad ištekėtų sultys.

Ir būtų

Ant širdies saldu.

○ ○ ○

Giedrei

Kas neapčiuopiama ir kas apčiuopiama – tai sniegas ir kamienas.

Purumas neapčiuopiamas todėl, kad tai – purumas.

Apčiuopiamas šiurkštumas ir kietumas, nesgi tai – šiurkštumas ir kietumas.

O dar galėtų būti sniegas ir kamienas apibūdinti: žiema ir medis (ji ir jis).

○ ○ ○

Sunkus putojimas violetu pražydusių alyvų

Skaidriam, šilkiniam, efemeriškam pavasario vaizde.

Drovus gruoblėtų ąžuolo šakų barkšojimas

Meiliais čirenimais išsiuvinėtoį glaudžioje gegužio mėnesio erdvėj.

Suklumpantis, rausvai tamsus širdies plakimas

Iš nieko rėstame, miražiškam sielos ir kūno rūme

○ ○ ○

Koks nerštas dangaus platybėj grubaus pavasario naktį!

Koks tamsmėlynis bedugnio virpančio skliauto gilumas!

Kaip spindi, neturį kur dėtis, sulipusios kekėmis žvaigždės!

Kaip aršiai neša į vakarus, viską į vakarus, vėjas!

○ ○ ○

Ak, tą ištįsusių nuo sielos lig akiračio pilkybę

Jau ima gyvinti, žiūrėk, raudonas meilės augalėlio siūlas.

○ ○ ○

Nuo lėtų ilgos žiemos kankynių ir staigaus pavasario žiaurumo,

Ak, gražiai pajuodo trapūs tavo paaugliško veido paakiai.

○ ○ ○

Iš niekur atskridęs šilkinis pavasario vėjas.

Įstrigęs į pusnį atbundančio jausmo angliukas.

Ir sniego laukai – ligi pat, ligi pat horizonto.

Dailininko Prano Gailiaus gimtadienis paminėtas prisiminimais ir tortu

R. Puniškaitė itin daug bendravo su dailininku

Algis Vaškevičius

Pirmąją paskutiniojo žiemos mėnesio dieną Kaune, Mykolo Žilinsko paveikslų galerijoje vėl buvo daugybė žmonių – čia paminėtas Lietuvoje gimusio ir daugybę metų Prancūzijoje praleidusio dailininko Prano Gailiaus (1928–2015) gimtadienis. Galerijoje šiuo metu veikia didžiulė jo darbų retrospektyvinė paroda „Gyvenimo scenos“, į kurios atidarymą taip pat buvo susirinkę daug meno mylėtojų. Muziejaus darbuotojai džiaugiasi – paroda, kuri čia veiks iki kovo pradžios itin gerai lankoma, parodos salėse nuolat šurmuliuoja daug įvairaus amžiaus žmonių, o paskutinįjį mėnesio sekmadienį, kai nuo šiol valstybinių muziejų lankymas yra nemokamas, sulaukta tikrai daugybės lankytojų.

Sausio 22-ąją vienu žymiausių pasaulyje lietuvių dailininku vadinamam P. Gailiui būtų sukakę 91-eri metai. Menininkas visada sakė, kad kūryba – tai jo biografija. Jo gimtadienio minėjimą surengė dailininko draugai, bičiuliai, muziejiniai teigė, kad geriau pažinus patį dailininką, plačiau atsiveria jo kūrybos prasmės.

Renginyje prisiminimais apie bendravimą su dailininku pasidalijo kolekcionierius Edvinas Žukas, dailininko kūrybos katalogų ir knygų apie jį autorė bei jo darbų parodų rengėja Simona Makselienė, specialiai iš Paryžiaus į Kauną atvykusi jo artima bičiulė, dešimtmetį kartu su dailininku gyvenusi Rima Puniškaitė, parodos kuratorės Kristina Civinskienė ir Iveta Dabašinskienė ir dar keletas žmonių. Jų pasiklausius, buvo aišku, kad P. Gailius – ryški, neeilinė, labai talentinga ir įdomi asmenybė, bendravimas su kuria dvasiškai praturtino nemažai žmonių.

E. Žukas, bendravęs su P. Gailiumi ir likus vos porai savaitių iki dailininko mirties sakė, jog tai buvo labai charizmatiška asmenybė, kuri visą save atidavė kūrybai – dailininkas net likus porai dienų iki išėjimo Amžinybėn telefonu dar kalbėjo apie kūrybinius planus.

Įdomi ir R. Puniškaitės pažinties su dailininku istorija. Kanadoje gimusi R. Puniškaitė prisiminė, jog ji apie P. Gailių pirmą kartą išgirdo ir sužinojo 1979 metų rudenį, kai Toronto mieste buvo eksponuojama P. Gailiaus dailės darbų paroda. Šią parodą čia surengė gyvenantis lietuvių rašytojas Antanas Šileika su savo žmona Snieguole. A. Šileika pasiūlė R. Puniškaitėi aplankyti parodą ir apie ją parašyti Kanados lietuvių laikraštyje „Tėviškės žiburiai“.

„Nuėjau į tą parodą, apžiūrėjau, parašiau straipsnį ir susizavėjau Pranu – jis buvo labai gražus, aukštas, inteligentiškas, iš Paryžiaus. Taip jau

atsitiko, kad netrukus, 1980 metų sausį jau buvau Paryžiuje, pas jį. Kartu gyvenome dešimt metų, o vėliau likome labai gerais draugais iki pat jo mirties“, – prisiminė moteris. Įdomu tai, kad dar 1997 metais „Draugo“ kultūros priede buvo spausdinti jos eilėraščiai „Žvaigždžių tiltai“.

E. Žukui atrasti P. Gailių padėjo Paryžiuje jau daug metų gyvenantis rašytojas Valdas Papievis, kuris artimai bendravo su dailininku iki paskutinių jo gyvenimo dienų – P. Gailius sukūrė kelių V. Papievio knygų viršelius, o V. Papievio apsakymų knygai „Žiebtuvėliai anarchistai“, išėjusiai 2017 metais viršelį sukūrė ta pati R. Puniškaitė.

E. Žukas pasakojo, kad jo tėvas, gerai Lietuvoje žinomas bibliografas, kolekcininkas Vladas Žukas rinko prieškarį, sovietinio modernizmo ir išeivių dailę, tad su P. Gailiaus kūryba buvo gerai pažįstamas. Dailininkas V. Žuką konsultuodavo kolekcijos kaupimo klausimais, negailėdavo patarimų.

„Kai pasirinkau galerininko kelią ir įsteigiau galeriją „Žalias vėjas“, pas mane apsilankęs Viktoras Butkus, naujojo MO muziejaus Vilniuje įkūrėjas patarė rinktis išeivijos kūrinių kryptį, nes tai buvo dar nauja ir labai įdomu. Tiesiog išimylėjau Prano Gailiaus kūrybą, jo asmenybę, tad Valdo Papievio dėka tapome draugais ir daug bendravome, užsiėmiau jo kūrybos sklaida, ir tiesiog nuostabu, kad Kaune dabar surengta tokia didžiulė jo kūrybos paroda“, – sakė E. Žukas.

Pasak R. Puniškaitės, Kanadoje P. Gailiaus paroda buvo lankoma, gerai įvertinta, tai buvo jau ne pirmas kartas, kai dailininko darbai eksponuojami už Prancūzijos ribų – dar apie 1970-uosius jie buvo rodyti ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, Čikagoje.

Minint dailininko gimtadienį prisiminti ir jo svarbiausi, įdomiausi darbai. Daug kalbėta apie „Musės“ ciklą, kurį dailininkas kūrė labai ilgai, taip pat apie kūrinių ciklą „Eagle Lake Story“ („Erelio ežero istorija“). Pasak R. Puniškaitės, P. Gailius vasarodavo prie Eagle ežero, kur namą turėjo rašytojo Balio Sruogos dukra Dalia Sruogaitė. Ten jis sukūrė darbų eskizus, o grįžęs į Paryžių išraižė šį ciklą.

Dailininko bičiulė taip pat prisiminė, kad P. Gailius turėjo savo gerbėjų ratą, net buvo įkurtas vieno advokato vadovaujama „Prano draugija“, kurios nariai – jų buvo apie 25 – rinkdavosi kas tris mėnesius, bendravo, pasivaišindavo, išgydavo P. Gailiaus darbus.

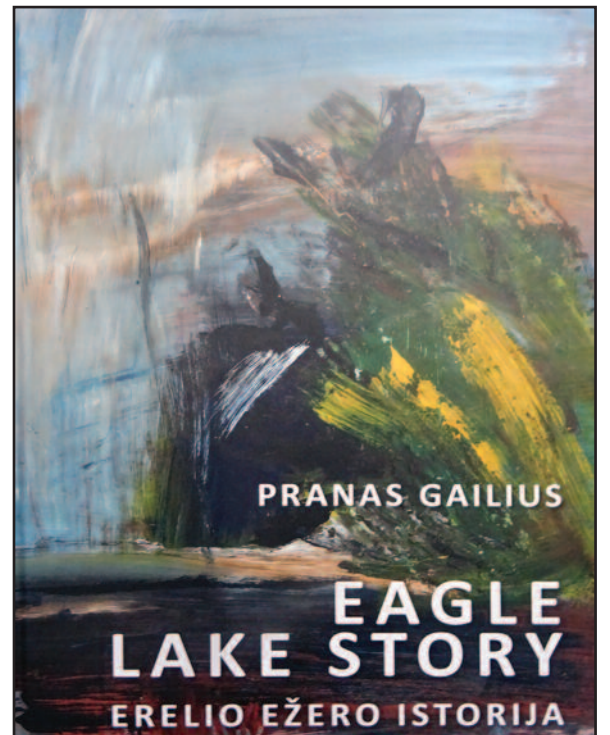
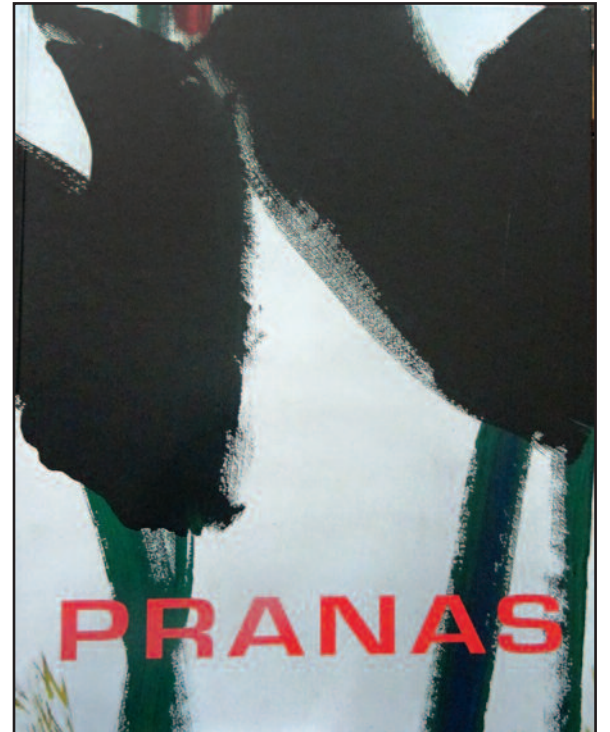
Renginio metu E. Žukas palietė ir dar vieną temą – ar lengva ir paprasta buvo dailininkui Prancūzijoje pragyventi tik iš savo kūrybos? Jo nuomone, reikia suprasti, kad muziejai negali tikėtis, jog dailininkai būtinai padovanos jiems savo darbus – juos reikia išigyti, nusipirkti. Tokios pat nuomonės yra ir pokalbyje dalyvavęs Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus direktorius Osvaldas Daugelis, pasidalinęs ir savo pažinties su P. Gailiumi detalėmis, kaip pats sakė, „trupinėliais“.

„Kai tuometės Prancūzijos kultūros atašė Lietuvoje dėka išvažiavau į Paryžių, aplankiau ten daug muziejų, parodų ir vieną vakarą buvau pakviestas į svečius pas Praną Gailių. Tai buvo 2003-ieji metai,

Gimtadienio proga – ypatingas tortas „Pranas“.

A. Vaškevičiaus nuotr.

Leidiniai, skirti P. Gailiaus kūrybai

artėjo lietuviškos spaudos atgavimo 100-osios metinės, tad susitarėme, kad ta proga surengsime Kaune parodą, kur bus ir P. Gailiaus darbų. „Iš lietuviškų minčių ir žodžių“ pavadinta paroda buvo atidaryta 2004 metų gegužę, joje eksponavome muziejaus išgytas dailininko autorines knygas“, – prisiminė direktorius.

Tada lankytojai galėjo išvysti 1968 m. sukurtą „Pirmąją lietuvišką siuitą“ (pagal Oskaro Milašiaus išverstas lietuvių liaudies dainas), 1970 m. sukurtą knygą „Jūra“ (taip pat pagal O. Milašiaus eiles) ir 1983–1986 m. sukurtą autorinę knygą „Antroji lietuviška siuita“ (pagal Kazio Bradūno poemą „Donelaičio pamokslas per sukaktuvių mišią“). Muziejus iš dailininko nupirko ir 1991 m. atspausdintą dailininko knygą – „91-ąją Dovydo psalmę“.

R. Puniškaitė jau anksčiau yra sakiusi, kad „Pranas žinojo, kad daug kas iš lietuvių išeivių dovanojo kūrinius muziejams. Bet jis tik iš savo darbų duoną valgė. Sakydavo, kad kai muziejai jo darbų norės, tai ir nusipirks. O tai yra visai suprantama, manau. Tuo pat metu jis labai dosniai dovanojo savo darbus artimiems ir pažįstamiems.“

Po įdomių, šiltų ir jaudinančių prisiminimų į renginį susirinkę dailininko talento gerbėjai E. Žuko ištartu prancūzišku ir P. Gailiaus labai mėgtu prancūzišku žodžiu voilā buvo pakviesti pakelti vyno taurę ir paragauti specialiai iškepto išpūdingų spalvų torto su užrašu „Pranas“. Ir toliau, jau siauresniuose rateliuose buvo dalinamasi prisiminimais apie žmogų, tiek daug davusį kitiems ir jo gyvenimo scenas.

KAZYS ALMENAS

ANUOMET

Ištrauka iš knygos

ANTROJO KARO ATSIMINIMAI VOKIETIJOJE

1944 metų vasarai įpusėjus mūsų šeimos rate (be abejo, ir daugelyje kitų šeimų) vyko gyvybiškai svarbūs svarstymai. Buvau per jaunas, kad jose dalyvačiau, tačiau tėvas apie tai pakartotinai pasakojo. Visiems bent kiek protaut pajėgiantiems tapo aišku, jog karo baigtis nulemta. Aljantai išsilaipinę Prancūzijoje, Vokietijos miestai bombarduojami netgi dienos metu, o Lietuvos kryptim nenumaldomai artėja Raudonoji armija. Pirmojo pasaulinio karo metu Vokietijos vadovybė, netgi proto skvarbumu nepasizymėjęs kaizeris Vilhelmas II (Wilhelm II), atsidūrę analogiškoje padėtyje suprato, kad pralaimėta, o supratę siekė mažinti nuostolius ir kapituliuoti, priešui nepasiekus Vokietijos sienų. turės tai suprast ir Hitleris. Jei jis nesupras, tai jo aplinkoje rasis generolų, kurie pasistengs užbaigti beviltiškoje padėtyje atsidūrusios Vokietijos naikinimą. Šitaip galvojo daug kas, įskaitant Vokietiją pažinojęs tėvas. Daug kas svarstė, kaip elgtis, ar bandyt pasitraukti, ar išgyventi pasikeitimus vietoje. Mūsų šeimoje apsispręsta palyginti anksti, motina taip įbaugino pirmieji sovietinės Rusijos okupacijos metai, kad ji kitos galimybės nebeleido. Neseniai gimęs trečias vaikas, mano sesuo Rūta, šitą jos ryžtą sutvirtino. tėvas dvejojo, jis sutiko, kad pasitraukti reikia, liko atviras klausimas, kiek toli. Jo nuomone, pasitraukti derėjo tik už Vokietijos sienų. Pasitraukimas bus laikinas, tiek, kad išlauktum karo pabaigos, o po to bus galima grįžti. Aljantai juk neleis, kad Europą užimtų barbariškoji bolševikinė Rusija!

Iš istorinės perspektyvos žvelgiant lengva tokius įsitikinimus vadinti paiku naivumu. tiesa, kad juose būta vilties, tačiau ar tai buvo naivumas? Dabartinė Europos padėtis rodo, kad tai buvo logiškoji, kultūrinių ir istorinių sąlygų nulemta karo baigtis. būtent tikroji karo baigtis. Ją galop vis tiek pasiekėme, tačiau kokia kaina ir per kokias kančias! Istorija parodė, kad Rusijos grobuoniškumo, sąjungininkų neryžtingumo nulemtas 50-ties metų tarpas buvo viena iš didžiausių klaidų Europos istorijoje. Dabar tai tragiškas praeities istorijos tarpsnis, tačiau Rusijos tuo metu pavergtos tautos nuo jo dar vis neatsigavo. Rusijos sąskaita už tą megalomanišką nusikaltimą nesumokėta, jos kelias į normalių tautų draugiją dar tolimas. Jis bus skausmingas. Istorija tad liudija, kad mano tėvai, kaip ir daugelis kitų į juos panašių žmonių, tuo metu nebuvo naivūs, jie buvo realistai. Neblogai pažino praeitį, pažino tautas ir jų kultūras. Jiems buvo sunku tikėti, kad beprotybės, kurios vyko Vokietijoje ir Rusijoje, galėtų ilgai tęstis. Kiek ilgai gali tęstis beprotybės? Europos istorijoje per karus jų būta, būta su kaupu, tačiau karui pasibaigus padėtis nusistovėdavo, sveikas protas pradėdavo veikti. Taip bus ir po šio karo, tada galėsime grįžti į savo kraštą. Taip jie tikėjo, galop šitaip ir įvyko, deja, įvyko po penkiasdešimties

metų. Mano tėvas tos baigties nesulaukė, motina, kad ir sirgdama, dar turėjo galimybę lankytis Nepriklausomoje Lietuvoje.

Pavyzdžiu tų diskusijų, kurios tuo metu vyko Lietuvoje, gali būti tėvo pasakojimas apie tai, kaip jis ragino jo vyresniosios sesers, Onos Šličienės, šeimą trauktis. Jos vyras Antanas Šličius buvo girininkas. Stambus aukštas vyras, sesuo, mano teta Ona, taipogis aukšta, jų trys sūnus visi aukšti. Šličių šeimos atveju genetika veikė be priekaištų, du sūnūs už mane vyresni, jaunesnysis daugmaž mano amžiaus. tėvas seserį ir jos vyrą bandė įkalbėti, kad kartu pasitrauktų, sakė, pasitraukim laikinai, pralauksim karo baigtį ir grįšim. Šličius jam tada pasakęs: „Tau, Kazy, būtinai reikia pasitraukti. Studijavęs užsieniuose, turi svetimtautę žmoną, priklausai Šaulių organizacijai, per pirmą bolševikmetį tave norėjo išvežti. Būtinai reikia, kai dabar rusai užeis, išves garantuotai, o gal tiesiog sušaudys. Aš – visai kas kita. Esu paprastas girininkas, į politiką nesikišu. Kuo aš jiems galiu kliūti? Pralauksiu tą audrą savame krašte. Ilgai jie čia juk nebus, kol iki manęs prisikapstys, patiems teks kraustyti.“

Epilogas toks: karo baigtį Šličiai išlaukė savame krašte, į Sibirą juos ištrėmė 1948-aisiais. Tėvas ir du sūnūs ten žuvo, į Lietuvą 1957-aisiais grįžo tik paliegusi mano teta Ona ir jausias sūnus. Jam mokintis kelias buvo užkirstas. Panašus likimas būtų laukęs ir manęs, nuo jo mane apsaugojo pati sovietinė Rusija, per pirmąją okupaciją pasiskubinusi į Lietuvą įvesti stalinistinę terorą. Mūsų pasitraukimas tad buvo užprogramuotas, vienaip ar kitaip būtumėm pasitraukę. Kai vokiškoji Akademijos vadovybė nusprendė, kad reikia evakuoti seruminius arklius, tėvas pasinaudojo proga, su ko-

lega dr. Radvila prisidėjo prie to projekto. Veterinarijos daktaro Radvilos šeimos padėtis buvo panaši į mūsų, Radvila taipogis studijavo Šveicarijoje, ten susirado žmoną, turėjo du vaikus. Anuos laikus atkuriančiame romane pasitraukimo aplinkybės ir eiga užimtų kelis skyrius. Deja, mano atmintyje išliko tik padiriki vaizdai, jei ne kelios tuometinės fotografijos, būtų beveik sunku tikėti, kad pirmasis mūsų pasitraukimo etapas vyko taip senamadiškai ir taip taikiai. Fotografijose matyti du tvirti, aukštai pakrauti ūkiniai vežimai, traukiami poros bėrų arklių. Arklių yra daugiau, jie seka pririšti už vežimų.

Nukelta į 8 psl.

Nuotraukos iš asmeninio šeimos archyvo

Muzikos kerai

X tarptautinis muzikos festivalis „Le strade d'Europa. Lietuva-Italija”

Lidija Veličkaitė

„Muzika yra nepaprasta jėga, išreiškianti daugiau, nei gali žodis. Ji jungia žmones nepriklausomai nuo kalbos, amžiaus, išsilavinimo ar kultūros skirtumų. Štai ir šiame festivalyje Lietuva ir Italija jau dešimtąjį kartą susijungia drauge dėl Muzikos – mūsų patikimiausio ir jautriausio bendravimo instrumento, pasiekiančio kiekvieno iš mūsų širdį”, – šiais jautriais žodžiais Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliojasis ambasadorius Italijos Respublikoje Ričardas Šlepavičius pradėjo sveikinimą, kreipdamasis į jau jubiliejinio X tarptautinio muzikos festivalio „Le strade d'Europa. Lietuva-Italija 2018” svečius ir dalyvius.

X tarptautinį muzikos festivalį „Le strade d'Europa. Lietuva-Italija” rengė VšĮ Musica Vitale festivalio meno vadovė, Italijoje gyvenanti klavesinininkė Nijolė Dorotėja Beniušytė. Festivalį globojo Lietuvos Respublikos ambasada Italijoje ir Galėzes miesto savivaldybė. Partneriai – Lietuvos nacionalinė filharmonija, Žemaičių dailės muziejus, Vytauto Kasiulio dailės muziejus, Čiurlionio namai, Vilniaus rotušė, Nacionalinė vargonininkų asociacija, fortepijonų salonas „Organum”, Akvilos miesto pagrindinės koncertinės įstaigos „I Solisti Aquilani” ir „B. Barattelli”, Marco Scacchi muziejus, Sicilijos Regiono Asamblėja, bei du tarptautiniai muzikos konkursai Italijoje, rengiami Saturnio kultūros draugijos ir Kultūros ir Muzikos asociacija „G. Curci”.

Festivalio metu spalio 15d. – gruodžio 15 d. tarp Lietuvos ir Italijos nuskambėjo penkiolika originalių, plataus spektro programų, iš jų dešimt koncertų Lietuvoje ir penki Italijoje. Juose dalyvavo talentingi jaunosios kartos atlikėjai ir didieji scenos meistrai iš Lietuvos, Italijos, Baltarusijos, Taivania, JAV ir Turkijos. Išskirtinis dėmesys šiame festivalyje buvo skirtas atlikėjams iš Lenkijos.

Festivalio atidarymo koncertinė programa „Su muzika per Europą” užpildė istorinės Trakų salos pilies menės skliautus. Antrus metus sėkmingai kartu kuriantis Čiurlionio kvartetas – Jonas Tankevičius (I smuikas), Darius Dikšaitis (II smuikas), Gediminas Dačinskas (altas), Gleb Pyšniak (violončelė), Lietuvoje jau gerai pažįstamas italų mandolininkas Francesco Mammola ir klavesinininkė Nijolė Dorotėja Beniušytė atliko italų baroko meistrų kūrybą. Koncertinei programai ryškių ir gaivališių spalvų įnešė festivalio užsakymu sukurti turkų kompozitoriaus Ilkay Bora Ödero kūriniai – „Tombik” ir styginių kvartetas „Rüzgar”. Pastaroji, trijų dalių kompozicija, perteikė Anatolijos žemės dvasią. Muzika grįsta Marmuro regiono ritmais, didžiojo poeto ir muzikanto Aşıko Veysel dainos „Uzun İnce Bir Yoldayım” interpretacija, Karadenizo regiono šokiais.

Festivalio penkių koncertų ciklas „Juniors in concert” buvo skirtas jauniems atlikėjams iš įvairių Lietuvos muzikinio ugdymo įstaigų, sėkmingai pasirodžiusiems IV tarptautiniame muzikos konkurse „Su muzika per Europą”, kuris vyko 2018 metų pavasarį Vilniuje.

Po Lietuvą ir Italiją keliaujantis festivalis aplankė ir Plungės Kunigaikščio Mykolo Oginskio rūmus – Žemaičių dailės muziejuje skambėjo fortepjoninė muzika. Vienoje scenoje susitiko IV tarptautinio muzikos konkurso „Su muzika per Europą” Grand Prix laureatai – jaunas virtuosas iš Lenkijos Kacper Kuklinski ir charizmatiškasis, tarptautiniuose konkursuose triumfuojantis fortepijono poetas iš Taivania Yu-Lun Chang. Kiek pavargęs muziejaus fortepjonas suskambo naujomis spalvomis ir nebuvo kliūtis atlikti solinių J. S. Bacho, L. van Beethoveno, S. Rachmaninovo, E. Granados ir A. Griunfeldo kūrybos perlų.

Lapkričio 18 dieną net du festivalio koncertai vyko Vilniuje. Vilniaus arkikatedroje vargonavo iš Italijos atvykęs eklektiškasis Carlo Ferdinando De Nardis. Jis yra vienas iš barokinio ansamblio „Gli Archi del Cherubino” įkūrėjų, kuriame groja smuiku, altu, vargonais ir klavesinu. Su šiuo ansambliu

Čiurlionio kvartetas – iš kairės: Jonas Tankevičius (I smuikas), Darius Dikšaitis (II smuikas), Gediminas Dačinskas (altas), Gleb Pyšniak (violončelė), priekyje Francesco Mammola (mandolina, Italija) ir Nijolė Dorotėja Beniušytė (klavesinas)

Festivalio organizatorė ir meno vadovė Nijolė Dorotėja Beniušytė

kaip solistas pasirodė daugelyje prestižinių festivalių. Pasibaigus koncertui daugelis klausytojų patraukė į Vilniaus rotušę, kurioje jų laukė jau anksčiau minėtas pianistas iš Taivania Yu-Lun Chang ir susirgusią dainininkę Moniką Kučinską paskutinę minutę meistriškai pakeitusi, jaunutė ir daug vilčių teikianti sopranė Emilė Elena Dačinskaitė.

Po įvykusių devynių festivalio koncertų Lietuvoje, artėjant gražiausioms žiemos šventėms, penki koncertai gruodžio mėnesį laukė Italijos klausytojų. Galėzes mieste – Marco Scacchi muziejuje karaliavo smuikas ir fortepjonas. Solinę ir kamerinės muzikos programą atliko XXX Europinio muzikos konkurso „Citta di Moncalieri” laureatas, smuikininkas Leonardo Ricci kartu su scenos partneriu, pianistu Francesco Mazzonetto. Jauni ir ambicingi atlikėjai yra daugelio tarptautinių ir respublikinių pirmų ir pirmų absoliučių premijų laureatai. Kitą vakarą ištikima festivalio publika susirinko į autorinį pianisto Maurizio Mastrini koncertą „W La Vita” (it. Tegyvuoją gyvenimas). Dėl savo vienišiaus prigimties dažnai vadinamas „Laukine širdimi” jis yra išskirtinis atlikėjas tarptautinėje arenoje ne tik dėl stiprios savos kūrybos kūrinių emocinės išraiškos, bet ir dėl originalios pianisto technikos, kurios dėka jis užkariavo pasaulinę auditoriją.

Festivalio perlai – lietuvių atlikėjų koncertai Italijoje, iš kurių du sutraukė gausią publiką į Akvilos miesto Pilies parko auditoriją. Antrą kartą į festivalį sugrįžo intensyviai koncertuojantys Lietuvoje ir užsienyje tarptautinis Trio Agora – Žilvinas Brazauskas, klarnetas Lietuva/Vokietija, Natania Hoffman, violončelė, JAV/Italija ir Robertas Lozinskis, fortepjonas, Lietuva/Vokietija. Praeitais metais trio atliko specialiai festivaliui sukurtą programą „Lietuvos garsai”, kurios pagrindas lietuvių tautosaka, sutartinės ir liaudies muzika. O šiais metais Pilies parko auditorijoje ansamblis džiugino klausytojus klasikiniu repertuaru: S. Rachmaninovo, M. Brucho, J. Hoffmano ir L. van Beethoveno kūriniais.

Sausakimša Pilies parko auditorijos publika nekantravo išgirsti kūrybinius 50-mečius švenčiančius Čiurlionio kvarteto ir „I Solisti Aquilani” styginių

kvarteto (dėl savo aukšto muzikos atlikimo lygio šis kamerinis orkestras laikomas vienu iš pačių prestižiškiausių Italijoje) kartu atliekamą F. Mendelssohn – Bartholdy styginių okteta op. 20 bei „namuose žaidžiančius”, Akvilos Alfredo Casellos konservatorijos absolventus – mandolininką Francesco Mammolą ir klavesinininkę Nijolę Dorotėją Beniušytę. Itin stilingai, žaismingai ir retai tiek Lietuvoje, tiek Italijoje skambančia sudėtimi, styginių kvartetas, mandolina ir klavesinas, puikiai įvaldę barokinės muzikos kalbos dialektiką, atliko A. Vivaldi ir G. Paisiello koncertus mandolinai, styginams ir basso continuo. Koncertinėje programoje negalėjo trūkti ir Lietuvos vizitinės kortelės – M. K. Čiurlionio styginių kvarteto c-moll. Koncertui pasibaigus, ypatingos atmosferos užburti klausytojai neskubėjo skirstytis, sveikino atlikėjus ir tarpusavyje dalinosi teigiamais koncerto išpūdziais.

Akvilos miestas gali pasidžiaugti aktyviai pulsuojančiu kultūriniu gyvenimu ir renginių gausa. Tai sudaro sveiką kūrybinę konkurenciją ir padeda išlaikyti aukštą meninį lygį. Festivalio „Le strade d'Europa. Lietuva-Italija” ir lietuvių atlikėjų koncertai čia visados yra labai laukiami ir šiltai priimami.

Bene išpūdingiausias festivalio koncertas vyko Sicilijos Parlamento Normanų rūmuose Palerme, kur yra seniausias Europos parlamentas, iškilęs IX amžiuje. Ar mandolina, ar Čiurlionio kvartetas, ar 100-mečių švenčiančios Lietuvos vardas sutraukė daug klausytojų, o koncerto organizatoriams – Lietuvos Respublikos konsulatui Sicilijoje ir Garbės konsului Alessandro Palmigiano – teko nemažai pasistengti, kad sutalpintų visus susirinkusius ir kartu atšvęstų Lietuvos gimtadienį. Pilnai klausytojų užpildytos Geltonoji ir Raudonoji salės skendėjo F. Mammolos, N. D. Beniušytės ir Čiurlionio kvarteto bendrai sukurtos muzikinės magijos keruose ir privertė klausytojus ploti atsistojusius (Italijoje, skirtingai nei Lietuvoje, tai labai retas reiškinys!)

Festivalio 15-tasis baigiamasis koncertas gruodžio 15 d. persikėlė į Lietuvą, Vilniaus „Organum” koncertų salę.

„Šių metų festivalis išskirtinį dėmesį skiria lenkų atlikėjams, tad šį koncertą „White&Red#100”, atlikėjai iš Lenkijos – tarptautinių konkursų laureatė pianistė Anna Maria Kubicz ir IV tarptautinio muzikos konkurso „Su muzika per Europą” Grand Prix laureatai kamerinis ansamblis – Adam Bruderek (smuikas), Jan Jakub Lewandowski (violončelė), Daniel Ziomko (forte-pijonas) skiria Lenkijos Respublikos šimtmečiui paminėti. Forte-pijoninės ir kamerinės muzikos koncerte pagrindinė kompozicinė linija dedikuojama lenkų kompozitorių kūrybai – F. Chopin, I. Paderewski, K. Szymanowski forte-pijoninės variacijos ir čekų kompozitoriaus L. Janaček rūstaus likimo ir gilios muzikinės poetikos persunkta Sonata I.X. 1905 persipins su audringu vokiečių kompozitoriaus J. Brahms'o ir A. Panufnik forte-pijoniniu trio” – kalbėjo festivalio meno vadovė Nijolė Dorotėja Beniušytė.

Belieka palinkėti, kad festivalis gyvuotų toliau ir maloniai stebintų naujais muzikiniais atradimais.

KAZYS ALMENAS

ANUOMET

Atkelta iš 6 psl.

Ne visi matyti, viso labo jų buvo berods apie trisdešimt. Šalia vežimų suaugusieji, vaikai sėdi ant ryšulių. Dvi jaunos šeimos, tėvas tada buvo 37-erių, Radvila panašiai. Žmonos keletu metų jaunesnės, jos vilki vasarines miestietiškas sukneles, atsilošusios į ūkišką vežimą, atrodo, tarsi būtų ne savo vietoje. yra ir keli vaikai, priedo vienas kūdikis. Nuotraukos nedidelės, bet ryškios, kai važiuojame, oras buvo geras, švietė saulė, mes traukėmės dar prieš pabėgėlių sukeltą sumaištį, fotografijose, be mūsų dviejų vežimų ir už jų vedamų arklių, plente nieko nematyti. Daugiau detalių pateikti negaliu. Nuvažiuota Lietuvos ir Rytprūsijų keliais iki Karaliaučiaus, nuo ten arklius gilyn į Vokietiją vežė traukiniu, matyt, tėvas su Radvila dar vis buvo už juos atsakingi, nes mes vykome kartu. Fotografijos nemačiau, telieka pasikliauti atmintimi. Išliko miglotas vaizdas, gyvulinis, bet tvarkingas vagonas, arkliai už aptvaro kairėje ir dešinėje, mes su ryšuliais vagono viduryje. Vokietijoje tada bet kokios srities specialistų labai trūko, tėvas gavo „Kreis-tierarzt“ (apskrities veterinaro) paskyrimą Landsberg an der Warthe miestelyje. Ten traukiniu ir nuvykome, berods ten buvo perduoti ir arkliai, Radvilos berods vyko į Berlyną, mums vietinė valdžia paskyrė nedidelį namuką su kiemu, tėvui išskyrė dviratį, tuo metu mašinų, o ypačiai benzino, Vokietija jau neturėjo. Po karo ta sritis prijungta prie Lenkijos, miestelis šiuo metu vadinamas Gorzów Wielkopolski. Išbu-

vom ten keletą mėnesių. Apie tą laiką atsimenu daugiau, bet tik dalis atsiminimų siejasi su karu. Didžiuma atsiminimų liečia įvyki, kuris tuo metu man ir broliui buvo kur kas svarbesnis negu karas – tėvai skyrėsi.

Ne man teisti savo tėvus. Daug mieliau apie tai išvis nerašyčiau, tačiau apeit neįmanoma. Mums su broliu tai buvo traumatiškas, gyvenimo sąlygas pakeitęs išgyvenimas. Vietinis civilinis teismas priskyrė abu sūnus tėvui, o tuomet dar metų nesulaukusią sesutę Rūtą motinai. Buvo daug įtampų, barnių, kaltinimų, po verksmingų atsisveikinimų motina su sesute išvyko į Šveicariją. Nesu šalininkas pop-psichologinių teorijų, ypač tų, kurios siekia atmesti arba sumažinti asmeninę atsakomybę, tačiau nepa-neigsi, kad skyrybos mane ir brolių skaudžiai palietė. Visi berniukai augdami daugiau ar mažiau konfliktuoja su tėvu ir su „autoritetais“, tėvų skyrybos tą konfliktą paankstino ir pagilino. Karas toliau tesėsi, frontas artėjo prie mūsų, dar teks bėgti, teks gyventi pabėgėlių stovyklose, tačiau emociniame lygmenyje tai neprilygo aplinkybei, kad nebebuvo mamos. Jei ji tuomet būtų žuvus, būtų buvę labai tragiška ir skaudu, tačiau laikui einant su ta netektim būtų tekę susigyventi. Mūsų padėtis buvo kita, mama juk kažkur buvo, padėtį komplikavo ir tai, kad tėvas dėl šios netekties kaltino motiną, stengėsi tuo įtikinti mus, vaikus. Tėvas buvo išskirtina asmenybė, darbštus, atkaklus, tačiau vaikų psichologijos jis nesuprato, tai darė įtaką to laikotarpio prisiminimams.

Nuotraukos iš asmeninio šeimos archyvo

KETURI BROLIAI

Atkelta iš 3 psl.

SEPTYNIOLIKA METŲ – PO ŽEME

Komijos ASSR – Intoje, Abezėje prabėgo dvidešimt aštuoneri metai. Vienuolika iš jų – lageryje. Pasiliko ir po kalėjimo, nes pasirinkimo nebuvo – arba važiuoti į Buriatiją-Mongoliją, kur buvo išvežtos mama su seserimi, arba ten pat... Pasikvietė seserį (mama jau buvo mirusi) į Intą.

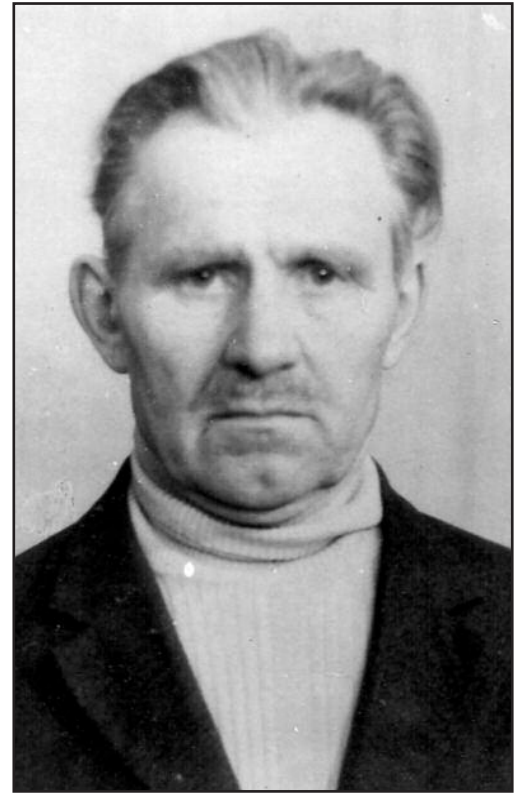
Septyniolika metų dirbta po žeme, vienuolika – paviršiuje. Visa laimė, kad šalia buvo daug gerų ir stiprių žmonių: vyskupas Pranciškus Ramanauskas, kunigai Kazimieras Vasiliauskas, Alfonsas Svarinskas, mokytojas Jonas Kudžma, teisininkas Povilas Šilas, poetas Leonardas Matuzevičius, generolai Vincas Žilys ir Jonas Juodišius, profesorius Levas Karsavinas... Buvo čia ir įvairiausių garsenybių, pradedant Lenino sekretoriumi ir baigiant Rumunijos karaliaus adjutantu. Išliko žmogumi, nes širdyje turėjo Lietuvą, už kurios laisvę ir nepriklausomybę kovojo, turėjo malda. Išliko, nes ir lageryje bendromis jėgomis nagrinėjo Lietuvos istoriją, lietuvių literatūrą, o vėliau, ypač kunigo K. Vasiliausko iniciatyva, rinko partizanų, kalinių, tremtinių dainas, eilėraščius, leido knygėlėmis; pasirodė ir periodiniai leidiniai – „Žiburėlis tundroje“, „Po šimts kalakutų“ ir kiti.

– Kagėbistai verbavo du kartus ten ir du kartus jau tėvynėje. Čia, Šiauliuose, kai ir antrąjį kartą nepavyko, apie kruvinas iki alkūnių rankas prakalbo, – jaudinasi J. Mocius. – Nenužudė jos nė vieno, nuraminau. Nebeplėšykite man beužsitraukiančios žaizdos. Ne tam visą gyvenimą kentėjau, kad savo artimui Judu tapčiau.

Žmona Leokadija irgi Intoje bausmę atliko. Už partizanų rėmimą. Mūsų miško broliams nešdavo.

Ne visus surado, grįžęs tėvynėn. Vyriausioji sesuo pasitraukė į Vakarus ir mirė Čikagoje. Brolis Stasys (Levelis, Vizgys), kai atvažiavo išvežti, išėjo į mišką, partizanavo Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės „Audros“ būryje. Žuvo 1951 ar 1952 metais.

Vyriausiąjį brolių Vytautą (Kudirka) dar sutiko. Tai jis buvo didysis bunkerinių meistras, puikias slėptuves įrengdavo. Užgesus partizanų judėjimui, pasidarė kitus dokumentus ir iki mirties (1992 m.) gyveno Vytauto Bartkaus parvardė Šilutės rajone Vilkyškių miestelyje.

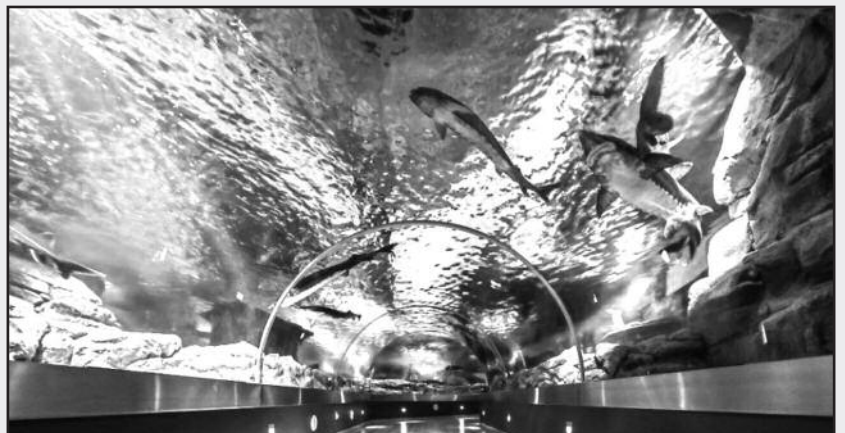

Vytautas Mocius

Brolis kunigas Algirdas dar kartą kalėjo, šįkart – Pečioros ir Mordovijos lageriuose. Grįžęs kunigavo Lauksodyje, Užunevėžyje, Jurbarke, Siesikuo-se. Deja, ir jo jau nebėra.

Tik mintyse besusirenka visi drauge, tik sapnuose.

Kultūros kronika

Lietuvos jūrų muziejuje 2018 metais apsilankė 793 346 lankytojai – tai rekordinis lankytojų skaičius Lietuvos muziejuose. Vykdamas Lietuvos kultūros tarybos finansuotą projektą, pernai muziejaus akvariume įrengta inovatyvi trijų edukacinių elementų erdvė, papildanti ekspoziciją „Nuo upelio iki vandenyno“. Taip pat sukurta 10 naujų edukacinių užsiėmimų, atspindinčių muziejaus esamų ir naujai sukurtų ekspozicijų turinį. Pažymint Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, parengtos dvi parodos, eksponuotos Nerijos forte. Etnografinėje pajūrio žvejo sodyboje įrengta nuolatinė interaktyvi ekspozicija „Mano tėvas žvejas, aš – jo padėjėjas“.